

УДК: 81' 367:[811.161.3+811.111]

СІНТАКСІЧНАЯ КАМПРЭСІЯ І РЭДУКЦЫЯ ЯК СПОСАБЫ ЭКАНОМІІ МОЎНЫХ СРОДКАЎ

Субота Кацярына Ігараўна

выкладчык кафедры замежных моў установы адукацыі

“Міжнародны дзяржаўны экалагічны інстытут імя А. Д. Сахарава БДУ”
(г. Мінск, Беларусь)

Мова як асобая знакавая сістэма рэгулюецца як знешнімі, так і ўнутранымі законамі функцыянавання і развіцця. Вызначальным фактарам пры гэтым з'яўляецца закон моўнай эканоміі. Універсальнасць прынцыпу памяншэння аб'ёму выказвання дазваляе скараціць колькасць лінгвістычных рэсурсаў да мінімальнай.

Функцыянаванне сінтаксічных канструкцый падпарадкоўваецца дзеянню закона эканоміі сродкаў у большай ступені, чым адзінак іншых моўных узроўняў. Падобная тэндэнцыя выразна праяўляецца ў павелічэнні колькасці імпліцытных сінтаксічных структур з імпліцытнай семантыкай – кампрэсіі і рэдукцыі [1].

Пытаннем імпліцытнасці і экспліцытнасці ў мове прысвечаны працы А. П. Васілеўскага, Г. В. Пана, Б. П. Дзюндзіка. Большасць лінгвістаў прытрымліваюцца меркавання, што кампрэсія – гэта выключэнне непатрэбных слоўных кампанентаў з лагічна разгорнутых канструкцый, у выніку чаго адбываецца сінтаксічнае аб'яднанне зыходных структур [3; 4]. Напрыклад: *Колькі сродкаў – на вецер; А што прапануеш – брыгадзірам?* (А. Дзялендзік). Як правіла, апускаецца ўнутраная частка выказвання, пры гэтым кальцавая сэнсавая структура захоўваецца.

Услед за К. У. Харытонавай да сінтаксічнай кампрэсіі мы адносім канструкцыі са сцісканнем выказвання, якое адбываецца праз выключэнні збытковых кампанентаў і структур і зліццё крайніх частак выказвання, у выніку чаго сказ набывае мінімальную фармальную структуру і максімальную сэнсавую напоўненасць. Як правіла, часцей за ўсё выключаюцца выказнікі, злучнікі, аднародныя члены сказа і паўторы. Напрыклад: *А ў Мухамеда – кроў з носа* (А. Макаёнак); *Ну і што? Каровы перастануць даваць малака? Куры – несці яйкі?* (А. Дзялендзік); *Многа сілы – не трэба і розум; Не прыбядняйся – сам кандыдат!* (А. Дзялендзік). З прыведзеных прыкладаў можна зрабіць выснову, што выказнікі і злучнікі выражаны імпліцытна, але іх можна лёгка выявіць нават без кантэксту: *А ў Мухамеда пацякла кроў з носа* (А. Макаёнак); *Ну і што? Каровы перастануць даваць малака? Куры перастануць несці яйкі?* (А. Дзялендзік); *Калі многа сілы, то не трэба і розум; Не прыбядняйся, бо я сам кандыдат!* (А. Дзялендзік).

Сярэдняе звязно, якое апускаецца з кантэксту, можа адпавядаць не толькі аднаму слову, але словазлучэнню і цэламу сказу. Напрыклад: *Малатарня – што гадзіннік у пісара; Калі ўжо такі выпадак – за палавіну!* (У. Бутрамееў). Сэнс выказвання аднаўляецца чытачом або слухачом асацыятыўна: *Малатарня у мяне такая добрая, што гадзіннік у пісара; Калі ўжо такі выпадак, то прадам малатарню за палавіну!* (У. Бутрамееў).

Яшчэ адной асаблівасцю афармлення выказвання на сінтаксічным узроўні, якая адлюстроўвае тэндэнцыю да эканоміі сродкаў, з'яўляецца сінтаксічная рэдукцыя. У адрозненне ад элімінавання, рэдукцыя змяшчае менш значных слоўных структур. Да сінтаксічнай рэдукцыі мы адносім канструкцыі з адсячэннем неабходнага семантычнага звязна ў сказе, які выражаецца імпліцытна. Напрыклад: *Маўчаў, маўчаў і раптам – бух, адразу, у адну ноч...* (І. Шамякін). Як бачна з прыкладу, рэдукаваная частка з'яўляецца

імпліцтнай і ўзнаўляецца толькі з кантэксту: *Маўчаў, маўчаў і раптам – бух, адразу, у адну ноч расказаў мне ўсё гэта* (І. Шамякін).

Як паказала даследаванне, усе рэдукаваныя выказванні можна падзяліць на два тыпы: выказванні, у складзе якіх адсутнічае адзін з галоўных членаў сказа; выказванні з рэдукаванымі даданымі членамі сказа. Праведзены аналіз паказвае, што беларуская літаратурная мова шырока прадстаўлена эліптычнымі канструкцыямі з рэдукаваным выказнікам: *Няўжо і ён баяўся? У падполлі не баяўся сто разоў ісці на смерць, а тут... (баіцца)* (І. Шамякін); *Я? Я цябе ніколі не пакрыўджу. А вось другія... (могуць пакрыўдзіць)* (А. Макаёнак). Ужыванне такіх канструкцый абумоўлена дынамічнымі працэсамі ў сінтаксісе, менавіта гэндэнцыяй да гутарковасці выказвання. Сінтаксічная рэдукцыя з элімінараванымі галоўнымі членамі сказа характэрна для літаратурнай мовы толькі ў тым выпадку, калі сэнс лёгка ўзнаўляецца з кантэксту.

Вельмі часта сінтаксічная рэдукцыя характарызуецца адсутнасцю даданых членаў сказа ў аднаасастаўных і двухасастаўных развітых выказваннях. Напрыклад: *Ідзе аперацыя. Ён уважліва і прыдзірліва прасочвае ўвесь ход яе, ад падрыхтоўкі хворай да... (чаго?); Кладзі на стол. А то Яраш плюс Шыковічы ўсё з'ядуць. ... І апетыт у іх там... (які?)* (І. Шамякін).

Як паказала даследаванне, закон моўнай эканоміі ў беларускай мове прадстаўлены з'явамі сінтаксічнай кампрэсіі і рэдукцыі. Пры сінтаксічнай кампрэсіі часцей апускаюцца выказнікі, злучнікі, некаторыя даданыя члены сказа, паўторы. Сэнс выказвання лёгка аднаўляецца нават без кантэксту. Пры сінтаксічнай рэдукцыі часцей імпліцтнымі становяцца выказнікі і даданыя члены сказа. Сэнс выказвання можна аднавіць з кантэксту.

На аснове праведзенага даследавання можна зрабіць вывад, што сучасная глабальная сітуацыя ў мове з'яўляецца моцным фактарам эканоміі сродкаў на сінтаксічным узроўні. У сучасных мастацкіх тэкстах выраза на адлюстроўваюцца асноўныя спосабы рэалізацыі названай гэндэнцыі: спрашчэнне сінтаксічных канструкцый, якое праяўляецца ў кампрэсіі і рэдукцыі.

Літаратура

1. Покровская, Е. А. Русский синтаксис в XX веке : лингвокультурологический анализ / Е. А. Покровская. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 2000.
2. Пан, Г. В. Языковая экономия и коммуникативная насыщенность текстов: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Г. В. Пан. – Л., 1977. – 16 с.
3. Дюндик, Б. П. К вопросу об экономии в языке и речи / Б. П. Дюндик // Проблемы синтаксиса английского языка. – М., 1970. – № 422. – С. 139–151.
4. Харитонова, Е. В. Тенденция к экономичности в современном русском синтаксисе / Е. В. Харитонова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2012. – Т. 72. – № 8. – С. 89–92.